

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА**

Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра всесвітньої історії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**АЛЬГАМБРА В ПОЛІТИЧНІЙ ТА СОЦІАЛЬНІЙ СИСТЕМІ
ГРАНАДСЬКОГО ЕМІРАТУ (XIII-XIV СТ.)**

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Христан Василь Васильович
Студент 4 курсу групи
ІСТ622140д

Науковий керівник:
доцент кафедри всесвітньої історії,
кандидат історичних наук
Завадський Віталій Миколайович

Роботу захищено «___» _____ 20__ р.

Оцінка _____

Київ – 2025

**Тема: «Альгамбра в політичній та соціальній системі Гранадського
емірату (XIII-XIV СТ.)»**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ГРАНАДСЬКОГО ЕМІРАТУ	8
1.1. Виникнення Гранадського емірату: політичні передумови	8
1.2. Соціальна структура і внутрішнє управління емірату.....	10
1.3 Зовнішня політика: відносини з християнськими державами та Магрибом.....	13
РОЗДІЛ 2. АЛЬГАМБРА ЯК ОСЕРЕДОК ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ТА ЛЕГІТИМАЦІЇ.....	18
2.1. Архітектурний комплекс Альгамбри як інструмент політичного впливу.....	18
2.2. Альгамбра як місце дипломатії та демонстрації влади.....	21
2.3. Роль Альгамбри у зміцненні влади династії Насридів.....	24
2.4 Порівняльний аналіз Альгамбри з іншими палацовими комплексами ісламського світу.....	28
РОЗДІЛ 3. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР АЛЬГАМБРИ.....	30
3.1. Соціальні групи, присутні в Альгамбрі.....	30
3.2. Жіночий простір і роль жінок у палацовому житті Альгамбри.....	34
3.3. Повсякденне життя при дворі Альгамбри.....	36

3.4 Освіта, культура та придворне інтелектуальне життя в Альгамбрі..	39
3.5 Релігійне життя в Альгамбрі: обрядовість, простір і символіка.....	42
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	50

ВСТУП

Історія ісламської Іберії становить один із ключових прикладів складної динаміки культурного співіснування, політичного суперництва та релігійного протистояння, що визначали розвиток середньовічного Середземномор'я. У межах цього історичного процесу особливе місце належить Гранадському емірату — останньому мусульманському державному утворенню на Піренейському півострові, яке існувало впродовж 1238–1492 років.

Незважаючи на постійну зовнішньополітичну загрозу та внутрішні династичні кризи, емірат демонстрував високий ступінь політичної адаптивності, що зумовлювалося розвитком стійких адміністративних, військових і ритуально-репрезентативних механізмів влади. Центральним елементом цієї системи виступала Альгамбра — архітектурний комплекс у місті Гранада, який виконував не лише функції резиденції династії Насридів, але й формував осердя державного управління та сакралізації влади.

У сучасній історіографії, зокрема в працях Роберта Ірвіна, Альгамбра розглядається як простір, у якому поєднувалися політичні, адміністративні та ідеологічні функції. Її вивчення дозволяє не лише реконструювати внутрішню логіку функціонування Гранадського емірату в період його максимального розвитку та занепаду, але й окреслити ширший контекст мусульманської державності в умовах поступового завершення існування аль-Андалуса.

Актуальність цього дослідження полягає у необхідності всебічного осмислення Альгамбри не лише як резиденції династії Насридів, а й як ключового елементу політичного, адміністративного та культурного устрою Гранадського

емірату. Архітектура, епіграфіка та просторове планування комплексу відображали уявлення про владу, її легітимність та місце у суспільстві.

Альгамбра відігравала провідну роль у системі управління еміратом, поєднуючи функції представлення влади, організації адміністративного життя та формування символічного порядку. Аналіз цього комплексу дозволяє глибше зрозуміти, яким чином Насріди утримували контроль над суспільством, підтримували авторитет і забезпечували спадкоємність влади в умовах зовнішнього тиску та внутрішньої нестабільності.

Попри зростання інтересу до історії ісламської Іспанії, комплексний аналіз Альгамбри як політичного і соціального явища залишається недостатньо представленим. Це дослідження покликане частково компенсувати цю прогалину, звертаючи увагу на взаємозв'язок архітектури, влади та соціального устрою.

Метою цієї роботи є аналіз ролі Альгамбри у політичному та соціальному житті Гранадського емірату у XIII–XIV століттях.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1. Дослідити історичні передумови становлення Гранадського емірату.
2. Охарактеризувати соціальну та адміністративну структуру емірату.
3. Проаналізувати архітектурні, просторові й символічні аспекти Альгамбри.
4. З'ясувати функції Альгамбри як політичного та культурного центру.
5. Визначити місце Альгамбри в системі влади та формуванні політичної ідентичності Насридів.

Об'єктом дослідження є Гранадський емірат у XIII–XIV століттях.

Предметом дослідження є палац Альгамбра як політичний і соціокультурний феномен у системі емірату.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1238 року — часу заснування Гранадського емірату та початку формування палацового комплексу Альгамбри — до кінця XIV століття, що відповідає етапу утвердження й стабілізації політичної влади династії Насридів.

Ступінь наукової розробки теми засвідчує наявність значного інтересу до Альгамбри з боку дослідників архітектури, мистецтва та культурної спадщини. У численних працях розглядаються естетичні, технічні та стилістичні особливості комплексу. Зокрема, до цієї проблематики зверталися Антоніо Мальпуера, Фелікс Арданас, Олесь Федорук та інші. Водночас політичний та соціальний виміри функціонування Альгамбри в структурі Гранадського емірату залишаються менш висвітленими, особливо в межах української історіографії. Це зумовлює необхідність подальшого дослідження пам'ятки в міждисциплінарному контексті.

Джерельну базу дослідження становлять:

1. Середньовічні арабські хроніки (Ібн аль-Хатіб, Ібн Хальдун).
2. Епіграфічні матеріали Альгамбри.
3. Архітектурні пам'ятки.
4. Сучасна наукова література англійською, іспанською та українською мовами.

Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, який поєднує історико-порівняльний метод, джерелознавчий аналіз, елементи візуальних студій (зокрема аналіз архітектурного простору та епіграфіки), а також підходи політичної антропології та культурної історії для розуміння функціонування Альгамбри в контексті влади та суспільства.

Структура роботи включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено хронологічні межі, джерельну базу та методологічні засади. Перший розділ присвячений аналізу історичних передумов виникнення Гранадського емірату, етапів його становлення та особливостей політичного розвитку. У другому розділі розглядається Альгамбра як центр політичної влади Насридів, з акцентом на архітектурну організацію простору, інструменти репрезентації та механізми легітимації. Третій розділ аналізує соціокультурне значення палацового комплексу, його роль у формуванні ідентичності, організації двору та збереженні традицій у пізній період емірату.

РОЗДІЛ 1 ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ГРАНАДСЬКОГО ЕМІРАТУ

1.1. Виникнення Гранадського емірату: політичні передумови

Після розпаду Кордовського халіфату у 1031 році мусульманський Аль-Андалус увійшов у період політичної дезінтеграції. Територія колишньої єдиної держави розпалась на низку незалежних утворень — тайф, серед яких найбільш впливовими були Севілья, Сарагоса, Бадахос, Малага та інші.¹А Внутрішні конфлікти між цими державами, разом із зростанням військової потуги християнських королівств — Кастилії, Леону, Наварри, Арагону — сприяли поступовому просуванню Реконкісти на південь.

У відповідь на кризу та фрагментацію мусульманського світу в XI–XII століттях на Піренейський півострів кілька разів втручались північноафриканські династії.² Спочатку — Альморавіди, які після 1086 року відновили часткову єдність Аль-Андалусу. Згодом, у середині XII століття, їх витіснили Альмохади — релігійно-реформаторський рух, який створив потужну теократичну імперію з центром у Марракеші. Їм вдалося не лише тимчасово зупинити наступ християн, а й завдати їм низки поразок, зокрема в битві при Алкасер-Кебірі (1195 р.).

Однак рішучою віхою в історії став 1212 рік — поразка Альмохадів у битві при Лас-Навас-де-Толоса. Християнські війська під проводом кастильського короля Альфонсо VIII, разом з Леоном, Наваррою і Арагоном, знищили основну армію халіфату, що призвело до його колапсу в Аль-Андалусі. Після цього

¹ *Alhambra - Architecture Planning and Preservation* // Oxford Bibliographies

² *The Amazing Architecture of Spain's Alhambra* // ThoughtCo.

мусульманські землі знову перетворились на мозаїку дрібних утворень. Одним із них і став зароджуваний Гранадський емірат.

На цьому тлі з'являється ключова постать — Мухаммад ібн Юсуф ібн Наср, пізніше відомий як Мухаммад I аль-Ґаліб Бі-ллах («Той, хто переміг з волі Аллаха»). У 1232 році він почав політичну кар'єру з приєднання до повстання в Хаені, а вже в 1238 році, спираючись на підтримку гранадської знаті та купецтва, проголосив себе еміром і урочисто увійшов до Гранади, яку невдовзі зробив столицею нового емірату. Цього ж року він наказав укріпити пагорб Сабіка, що згодом став місцем будівництва Альгамбри.

Успіх Мухаммада I значною мірою пояснюється його дипломатичним прагматизмом. Він визнав васальну залежність від Кастилії (документально — з 1246 року, за договором з Фердинандом III), зобов'язавшись сплачувати щорічну данину. Це дозволило уникнути негайної військової конфронтації і здобути час для консолідації влади. Водночас емір укріплював обороноздатність і проводив самостійну внутрішню політику. Таким чином, Насріди зуміли перетворити емірат на буфер між Кастилією і мусульманським світом, використовуючи складну гру союзів, ворожнеч і тимчасових перемир'їв.

Уже в перші роки свого правління Мухаммад I активно формував символічні підвалини нової державності. Його девіз «*Wa lā ghāliba illā Allāh*» («Немає переможця, крім Аллаха») почав з'являтися на стінах новобудов у Гранадській фортеці, закладаючи основу для подальшої ідеологічної легітимації династії.³

Потреба у створенні не лише адміністративного центру, а й сакрального простору влади привела до того, що вже за Мухаммада I почалось зведення

³ Harvey, L. P. *Islamic Spain, 1250 to 1500*. University of Chicago Press, 1990. – С. 15–17.

перших палаців та фортифікацій Альгамбри.⁴ Це був не просто політичний штаб — це була архітектурна візуалізація авторитету Насридів, їхньої спадкової легітимності та здатності наводити порядок у хаосі пост-альмохадського світу.

Таким чином, виникнення Гранадського емірату в 1238 році було не випадковим явищем, а результатом довготривалих процесів дезінтеграції та перебудови мусульманського суспільства Аль-Андалусу. Насриди виявилися однією з небагатьох династій, яка зуміла адаптуватися до нової реальності, створивши ефективну, централізовану й одночасно символічно насичену форму влади, втілену в образі Альгамбри.

1.2. Соціальна структура і внутрішнє управління емірату

Соціальна й адміністративна система Гранадського емірату у XIII–XIV століттях була багаторівневою і складною. Вона поєднувала елементи класичного ісламського устрою, місцевих традицій аль-Андалусу та відповідь на специфічні виклики свого часу — постійну військову загрозу, ізоляцію та династичну нестабільність.

У центрі політичної системи перебував емір (також відомий як султан), який концентрував у своїх руках виконавчу, законодавчу й судову владу. Його влада спиралася на релігійне обґрунтування: емір вважався носієм божественної волі та захисником ісламу. Він був головнокомандувачем армії, керував дипломатією, фінансами, а також затверджував призначення на ключові посади .

⁵

Для здійснення повсякденного управління держава мала розвинену адміністративну систему:

⁴ Denny W. B. “Alhambra” // *The Oxford Encyclopedia of the Islamic World*.

⁵ Denny W. B. “Alhambra” // *The Oxford Encyclopedia of the Islamic World*.

1. Диван — головний радний і виконавчий орган, що складався з візирів (вазирів), суддів, секретарів і військових командувачів. Його засідання часто проходили в межах палацового комплексу Альгамбри.⁶

2. Візир (вазир) — вищий посадовець після еміра, який відповідав за координацію діяльності уряду, видачу указів, контроль над іншими чиновниками.

3. Хаджиб — керівник палацового протоколу та довірена особа еміра. Відповідав за допуск до правителя, прийоми, церемонії.

4. Казначей (мухтасиб) — контролював фінанси, податки, регулювання цін і ринків, а також стежив за моральним порядком у містах .

Територія емірату поділялася на провінції, якими керували валі (губернатори), призначені центральною владою. Валі відповідали за місцеве судочинство, військову безпеку, збір податків і контроль над міським життям. У містах існували також органи самоврядування — шейхи кварталів, старшини ремісничих цехів, які взаємодіяли з урядовими представниками .

Судові функції виконувались відповідно до норм шаріату. Основною судовою посадою був кадїй, який ухвалював рішення на підставі Корану, Сунни та фікху. Крім того, існували спеціалізовані суди для майнових, кримінальних і сімейних справ. В окремих ситуаціях емір міг здійснювати особисте втручання, наприклад, при винесенні рішень щодо зради чи підозр у змові.

Армія відігравала важливу роль не лише в обороні, а й у внутрішній політиці. Вона складалася з берберських контингентів, місцевих мусульман і найманців. Ключові воєначальники (амір аль-джайш) нерідко мали доступ до

⁶ *The Alhambra: Transformation and Change through Architectural Ceramics // Arts (MDPI).* – 2018. – Vol. 7, No. 4. – Article 79.

еміра та могли впливати на його рішення. Гарнізони були присутні в ключових містах, а центральним військовим вузлом залишалася Алькасаба в Альгамбрі.⁷

Соціальна структура емірату поділялася на кілька основних категорій:

1. Ашраф — еліта, нащадки знатних арабських і берберських родів. Займали ключові пости, мали земельні володіння, впливали на політику.
2. Улеми та кадії — релігійна інтелігенція, яка зберігала освітню, судову та моральну опіку над суспільством.
3. Купці й ремісники — активна частина міського населення, особливо в портових і торгових центрах емірату.
4. Селяни (феллахи) — основа економіки, часто залежні від вакфів або феодалів.
5. Муладжі, юдеї, християни — підкорені або іноземні меншини, які сплачували податки (джизію) й мали обмежені політичні права, але були активними в торгівлі, медицині, ювелірстві.

Таким чином, Гранадський емірат мав розгалужену систему управління, у якій поєднувалися теократичні принципи, бюрократична ефективність і соціальна ієрархія. Централізація влади в особі еміра та функціонування ключових інституцій в межах Альгамбри забезпечували політичну стабільність та підтримку внутрішнього порядку.

1.3. Зовнішня політика: відносини з християнськими державами та Магрибом

⁷ *Alhambra // Britannica.*

З моменту свого заснування у 1238 році Гранадський емірат опинився в особливо уразливому стратегічному становищі: він був останнім мусульманським утворенням на Піренейському півострові, оточеним агресивними католицькими королівствами та відділений Середземним морем від потенційних мусульманських союзників. Така конфігурація визначила головну мету зовнішньої політики династії Насридів — збереження автономії за допомогою дипломатії, гнучких альянсів і економічного маневрування. Зовнішньополітична стратегія базувалася на балансуванні між Кастилією, Арагоном, Марокко і внутрішніми потребами емірату, адаптуючись до змін політичного ландшафту регіону.

Найважливішим чинником у зовнішній політиці Насридів були складні, суперечливі й мінливі відносини з Кастильською короною. Вже у 1246 році, після укладання договору між еміром Мухаммадом I і Фернандо III, Гранада фактично стала васалом Кастилії, визнавши політичну зверхність короля, сплачуючи щорічну данину (паріас), і погодившись на військову підтримку кастильських кампаній.⁸ Однак цей васалітет мав радше формальний характер і був радикально переосмислений Насрідами у вигляді політичного інструмента, що забезпечував тимчасову безпеку в обмін на дипломатичні поступки.

Так, наприклад, упродовж XIII століття еміри Гранади неодноразово уникали сплати паріас, посиляючись на фінансові труднощі або загрози з боку інших християнських держав.⁹ Приводи для припинення лояльності часто виникали в періоди політичної нестабільності в Кастилії. Після смерті Фернандо III у 1252 році й до повноліття Альфонсо X емір Мухаммад II здійснив серію

⁸ *Alhambra – Architecture Planning and Preservation* // Oxford Bibliographies.

⁹ *International Trade and Commerce, 1000–1500 // An Economic History of the Iberian Peninsula, 700–2000.* – Cambridge University Press, 2024.

військових вилазок на прикордонні території та надав притулок кастильським дисидентам.

У XIV столітті найвиразніше проявився характер «обережної нелояльності». За правління Юсуфа I (1333–1354) Гранадський емірат формально залишався васалом Кастилії, однак активно підтримував кастильських опозиціонерів у міжусобицях.¹⁰ Зокрема, у період боротьби між Педро I Жорстоким і Генріхом Трастамарським, Гранада декілька разів укладала союзи з обома сторонами конфлікту, змінюючи позицію залежно від перспектив успіху кожного з претендентів.

Використання заручників і дипломатичних обмінів стало невід'ємною частиною кастильно-гранадійських відносин.¹¹ Часто сини еміра або його наближені перебували при дворі кастильського монарха, водночас Гранада приймала заручників від Кастилії. Обміни посольствами супроводжувалися щедрими дарами, передачею коштовностей, кіньми, тканиною, а іноді — навіть релігійними артефактами.

Не менш важливим інструментом було укладання перемир'їв і тимчасових угод. Так, у 1310-х та 1340-х роках емірат і Кастилія декілька разів підписували мирні договори строком на 5–10 років, за якими встановлювались нові кордони, визначався обсяг данини й гарантувалася безпека купців обох сторін.

Зберігаючи формальний статус васала, Насріди уникають повномасштабного конфлікту з Кастилією, одночасно зберігаючи військову незалежність. При цьому кастильські королі ніколи не мали прямого контролю

¹⁰ *La Alhambra de Granada* // Alhambra.org.

¹¹ *The alhóndigas of Granada* // El Legado Andalusi.

над Гранадою, а сам факт сплати данини був радше символом обміну «захисту на автономію».

Попри те, що Арагон теж був католицькою монархією, його зовнішньополітичні амбіції були сконцентровані переважно у Середземномор'ї — в Італії, на Сардинії, в Північній Африці.¹² Це зумовлювало інший характер контактів з Гранадою, в яких переважала торгівля, дипломатія та взаємне невтручання.

У 1330-х роках арагонські послы неодноразово прибували до Гранади з метою оновлення торговельних угод.¹³ Однією з ключових була угода 1339 року, яка надала арагонським купцям особливий статус на ринках Альмерії та Малаги, дозволяючи відкривати торгові агентства (фондюки), зберігати незалежну юрисдикцію над ними та вивозити шовк, кераміку й цукор. Гранадська сторона, у свою чергу, отримувала високоякісну зброю, тканини, металеві вироби та деревину.

Контакти з Арагоном також мали дипломатичний характер. Під час кампаній Кастилії проти Гранади арагонський двір часто займав позицію стриманого нейтралітету. Проте в окремі періоди — наприклад, у 1360-х роках — арагонський вплив зростав, і частина мусульманських посольств вирушала до Барселони або Валенсії з метою узгодження регіональних політичних позицій.

Північноафриканські династії залишалися важливим фактором у зовнішній політиці Насридів. Насамперед ішлося про Маринідів — династію, яка правила в Марокко з Феса й претендувала на релігійне лідерство у

¹² Mol, Eva van der; Kolen, Jan. *Al-Hamat: Analysing Materiality of the Alhambra to Elucidate the Nasrid Dynasty's Power in the Emirate of Granada* // *Antiquity*. – Vol. 97, Issue 394, 2023.

¹³ Mol, Eva van der; Kolen, Jan. *Al-Hamat: Analysing Materiality of the Alhambra to Elucidate the Nasrid Dynasty's Power in the Emirate of Granada* // *Antiquity*. – Vol. 97, Issue 394, 2023.

мусульманському світі Західної Півкулі. З початку 1260-х років Гранада та Фес підтримували постійні дипломатичні канали. У критичних ситуаціях (наприклад, під час загрози з боку Кастилії в 1290-х і 1330-х роках) султани Маринідів направляли допоміжні війська або дозволяли гранціям вербувати найманців на своїй території.

Відомим прикладом стало втручання султана Абу аль-Хасана у 1340 році, коли його армія висадилась в Альхесірасі для боротьби з кастильсько-португальськими силами. Поразка у битві при Саладо призвела до згорання активної військової підтримки, але не перервала зв'язки.

Насріди активно використовували авторитет марокканських релігійних лідерів. Запрошення вчених, кадїїв, муфтіїв і поетів з Феса, Танжера, Марракеша дозволяло укріплювати релігійну легітимацію емірату. Мариніди, у свою чергу, бачили в Насрідах продовжувачів ісламської присутності в Іберії, визнаючи їхню місію як «захисників дар аль-Іслам» на Заході.

Порти Малаги, Альмерії та Алмуньєкара служили як для експорту ресурсів (цукор, шовк, фрукти, кераміка), так і для імпорту зброї, текстилю, паперу та металів.¹⁴ Через них проходили торговельні шляхи з Італією (особливо з Генуєю та Венецією), Францією, Майоркою, Александрією. Насріди укладали окремі торговельні угоди з генуезцями, що дозволяли їм відкривати представництва на території емірату, зберігати товари в гранаріях та мати власну охорону.

Користуючись залежністю європейських купців від східних товарів, еміри іноді перекривали або дозволяли доступ до портів як елемент дипломатичного

¹⁴ Denny, W. B. "Alhambra" // *The Oxford Encyclopedia of the Islamic World*

тиску.¹⁵ Угоди часто включали політичні пункти — наприклад, невтручання в релігійні справи мусульман чи підтримку нейтралітету у конфліктах з Кастилією.

¹⁵ Denny W. B. “Alhambra” // *The Oxford Encyclopedia of the Islamic World*.

РОЗДІЛ 2 АЛЬГАМБРА ЯК ОСЕРЕДОК ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ТА ЛЕГІТИМАЦІЇ

2.1. Архітектурний комплекс Альгамбри як інструмент політичного впливу

Альгамбра, зведена на пагорбі Сабіка над долиною річки Дарро, була не просто місцем проживання еміра, а складною політичною, адміністративною і символічною системою, де архітектура, простір і декор мали глибокий функціональний і ідеологічний зміст.¹⁶ Комплекс формувався протягом кількох поколінь правителів династії Насрідів, що дозволило йому втілити різні етапи розвитку емірату — від початкового укріплення до розквіту політичної та культурної могутності.

Основні складові комплексу та їх функції:

1. Алькасаба (al-Qasaba) — це найстаріша частина комплексу — потужна цитадель, що забезпечувала оборону як палацу, так і всього емірату. Її мурували ще в XIII столітті, ймовірно, на основі більш ранніх фортифікацій. Алькасаба включає кілька веж, серед яких вирізняються Торе де ла Велета (Torre de la Vela) — вартова вежа, яка забезпечувала огляд усієї долини, і Торе-дель-Оманахе (Torre del Homenaje), що виконувала функцію останнього притулку у випадку штурму. Гарнізон, розміщений у цих мурах, охороняв не лише правителя, а й вхід до всього комплексу.

2. Палаці Насрідів (Palacios Nazaríes) — це серце Альгамбри, яке складається з трьох основних архітектурних блоків:

¹⁶ Catlos, Brian A. *Kingdoms of Faith: A New History of Islamic Spain*. New York: Basic Books, 2018. – С. 21–25.

3. Мексуар (Mehuar) — зала, яка слугувала місцем нарад і судових засідань. Саме тут емір міг контактувати з підданими у формалізованій обстановці.

4. Палац Комарес (Palacio de Comares) — головна офіційна резиденція еміра. Його центр — Двір Міртлів (Patio de los Arrayanes) з довгим прямокутним басейном, що віддзеркалював фасад Башти Комарес (Torre de Comares), у якій розміщено Залу Послів (Salón de Embajadores). Ця зала використовувалась для аудієнцій і прийому делегацій — її стіни вкриті написами, що проголошують мудрість, справедливість та божественне походження влади.

5. Палац Левів (Palacio de los Leones) — приватна резиденція, споруджена за Мухаммада V. Вона є втіленням ідеї «райського саду»: Двір Левів (Patio de los Leones) з фонтаном, який спирається на дванадцять мармурових левів, що символізують силу, владу, зодіакальний порядок або старозавітну мудрість. Навколо нього розташовані Зала Абенсерахів (Sala de los Abencerrajes), Зала Двох Сестер (Sala de Dos Hermanas), Зала Мекки, кожна з яких прикрашена складною сталактитовою стелею (мукарнами), арабською каліграфією та поетичними написами.

Поруч із палацами розташовувалась мечеть, збудована ще у XIII столітті, з міхрабом, орієнтованим на Мекку. Вона виконувала роль духовного центру двору. Її функцію як сакрального простору підтверджують знахідки епіграфічних фрагментів із сурами з Корану та зображенням омивальних фонтанів.

Особливу роль у комплексі відігравала Система зрошення, збудована на базі каналу Айн-Дарро (Ayn Darro), що підводив воду з гори Сьєрра-Невада. Вода текла крізь канали, фонтани, басейни — вона була не лише джерелом

життя, а й ключовим елементом архітектурної композиції.¹⁷ Вода символізувала очищення, порядок, божественний зв'язок. Сад Генераліфе (Generalife), літня резиденція еміра, розташована вище основного комплексу, втілював ідеал мусульманського раю з його фонтанами, квітами, ароматами та зеленими терасами.

Альгамбра була не просто житловим простором — вона виконувала кілька критично важливих функцій:

1. Політична — саме в Залі Послів вирішувались міжнародні справи, укладались угоди, велись перемовини. Розкіш декору і написів, зокрема девізу «*Wa lā ghāliba illā Allāh*» («Немає переможця, крім Аллаха»), посилювали авторитет правителя.

2. Адміністративна — частини палацу використовувались як місце для роботи державного апарату. Тут перебували писарі, чиновники, скарбники. Візирі мали окремі службові приміщення, розташовані поблизу резиденції еміра.

3. Ритуально-сакральна — мечеть і система водних обрядів (для очищення перед молитвою) показували релігійне підґрунтя влади. Архітектура забезпечувала умови для проведення свят, публічних молитов, духовного виховання принців.

4. Військова — Алькасаба, бастіони та укріплення служили для оборони. Тут постійно перебував гарнізон, що охороняв не лише палац, а й доступ до нього через головні брами — зокрема Брату Правосуддя (*Puerta de la Justicia*).

5. Престижно-репрезентативна — архітектурна розкіш Альгамбри вражала сучасників. Унікальні стелі мукарнас, каліграфія з поезією Ібн аль-

¹⁷ Wolf, K. B. “‘Convivencia’ in Medieval Spain: A Brief History of an Idea” // *Religion Compass*. – 2009, Vol. 3 (1).

Хатіба, епіграфічні панелі в Залі Двох Сестер — усе це демонструвало високий рівень культури, освіти та майстерності Насрідів.

Уся Альгамбра побудована на принципі поєднання влади, релігії, естетики та порядку. Простір формує чітку ієрархію: від публічних зон (Мексуар, двори) до приватних (Зали принців, гарем), від оборонних функцій до райських садів.

Кожен правитель, який вносив зміни до комплексу, прагнув не лише залишити слід, а й заявити про відновлення або укріплення влади. Так, Мухаммад V, перебудувавши Палац Левів після повернення на престол, використав архітектуру як декларацію своєї політичної перемоги й божественної підтримки.

Таким чином, архітектура Альгамбри — це не лише ансамбль споруд, а матеріалізована концепція влади династії Насрідів. Вона відображала політичну стратегію, духовний порядок, адміністративну ефективність і культурну витонченість, що зробило палац не просто центром держави, а її серцем, розумом і образом.

2.2. Альгамбра як місце дипломатії та демонстрації влади

У політичній культурі мусульманського Середземномор'я резиденція правителя завжди була простором демонстрації сили, легітимності та дипломатичної майстерності. У випадку Гранадського емірату ця роль концентрувалась в Альгамбрі — не лише в її архітектурі, а й у ритуалах, просторовій організації, епіграфіці й церемоніалі, що мали на меті вразити як внутрішніх підданих, так і зовнішніх гостей.¹⁸ Альгамбра функціонувала як

¹⁸ *The Amazing Architecture of Spain's Alhambra // ThoughtCo.*

багаторівнева система репрезентації, де дипломатія та образ влади були невіддільні одне від одного.

Центром офіційних зустрічей була Зала Послів (Salón de Embajadores), розташована у вежі Комарес (Torre de Comares). Саме тут відбувалися офіційні аудієнції з послами Кастилії, Арагону, Марокко, а також незалежними правителями з Магрибу. У плануванні зали — квадрат 11×11 м, увінчаний високим дерев'яним куполом — втілюється уявлення про космічний порядок, у якому емір постає як центр влади. Над тронем розташовано численні написи, серед яких коранічні цитати про справедливе правління (сура «Ан-Ніса», 4:58) та політичні девізи Насрідів, зокрема: «La ghalib illa Allah» («Немає переможця, крім Аллаха»).

Протокол прийому включав:

1. поетапне просування посла через серію внутрішніх дворів та залів;
2. обмежений доступ до еміра, що створювало ефект дистанції;
3. обов'язкову демонстрацію багатств (килими, фонтани, металеві вироби, кераміка);
4. участь у релігійних актах — зокрема, спільній молитві в палацовій мечеті або слуханні декламації віршів, присвячених династії.

Такі аудієнції слугували не лише політичному спілкуванню, а й формуванню уявлення про непорушність влади Насрідів.

Кожен простір Альгамбри мав свою семантику. Палац Комарес — резиденція еміра — формував символічну вісь влади: від входу до зали Послів. Його Двір Миртов (Patio de los Arrayanes) з подовженим басейном

віддзеркалював архітектуру й небо, що натякало на божественне походження влади.¹⁹

Палац Левів (Palacio de los Leones), збудований за правління Мухаммада V, є прикладом візуального кодування ідеї справедливості, стабільності й мудрості. Центр двору — фонтан з 12-ма левами, можливо, символізував зодіак або 12 племен Ізраїлю, демонструючи універсальність влади Насрідів. Колони навколо двору, з різьбленими капітелями, створювали ефект нескінченного порядку.

Водні елементи — канали, фонтани, басейни — несли функціональне та метафоричне навантаження. Наприклад, водогін Кіннара (Asequia del Rey Chico) забезпечував палац водою з річки Дарро, утверджуючи контроль династії навіть над природними ресурсами.

В Альгамбрі збереглося понад 10 тисяч написів арабською мовою. Більшість з них створено придворними поетами й каліграфами, зокрема Ібн аль-Хатібом та Ібн Замраком. У залі Абенсерахів (Sala de los Abencerrajes) вірші, вибиті на стінах, прославляють еміра як захисника справедливості, покровителя мистецтв та праведного правителя. Один із текстів, збережених у Залі Сестер (Sala de las Dos Hermanas), починається так:

«Я — дім благословення, збудований для сина Ахмада. У мені світиться справедливість, у мені живе слава».

¹⁹ Denny W. B. "Alhambra" // *The Oxford Encyclopedia of the Islamic World*.

Такі епіграфи читалися вголос придворними, ставали частиною урочистостей і виконували ідеологічну функцію: переконували не лише в легітимності, а й у божественному схваленні влади Насридів.²⁰

Попри укріплений характер, Альгамбра не була ізольованою — вона приймала іноземні делегації, купців, поетів, послів. Проте доступ до внутрішніх дворів суворо контролювався. Просторова ієрархія (від публічного до приватного) була ретельно спланована. Всі маршрути вели до центру — еміра, але жоден не дозволяв прямого наближення без попередніх процедур. Це підсилювало образ його величі.

Альгамбра була не просто архітектурним ансамблем, а інструментом дипломатичного впливу та легітимації. Через простір, воду, написи, ритуали і навіть звуки (відлуння у залах, шум фонтанів) Насриди транслювали свою владу як справедливу, величну й сакральну. Цей механізм репрезентації виявився надзвичайно ефективним у контексті постійного зовнішнього тиску та внутрішньої нестабільності.

2.3. Роль Альгамбри у зміцненні влади династії Насридів

Протягом понад двох з половиною століть Альгамбра залишалася не лише головною резиденцією династії Насридів, а й багатофункціональним інструментом укріплення її політичної, династичної та ідеологічної влади. Саме в межах цього комплексу формувався новий тип мусульманської монархії — адаптованої до обставин пізньосередньовічної Іспанії, але глибоко вкоріненої у традиції ісламського Сходу.

²⁰ Mol, Eva van der; Kolen, Jan. *Al-Hamat: Analysing Materiality of the Alhambra to Elucidate the Nasrid Dynasty's Power in the Emirate of Granada // Antiquity*. – Vol. 97, Issue 394, 2023.

Альгамбра виступала фізичним втіленням централізації: у її межах поєднувалися політичні, адміністративні, військові та сакральні функції.²¹

Палац Комарес (Qasr al-Kamaṭūya), де розміщувалась Зала Послів, був серцем прийняття рішень і оформлення міжнародних угод. Його архітектурна складність — система внутрішніх двориків, вузьких проходів і закритих залів — дозволяла контролювати пересування і контакти між рівнями влади.

Механізм доступу до правителя був частиною політичної гри: аудієнції здійснювались поступово — через внутрішні двори (наприклад, Patio del Mexuar), де відбувалися первинні звернення, аж до фінального допуску в Salón de Embajadores. Це створювало чітку ієрархію та дистанцію.

Такий просторовий устрій не тільки унеможлилював несанкціонований контакт з еміром, а й підсилював відчуття його недосяжності — важливої риси для сакралізованої влади.

Династія Насридів свідомо використовувала естетику Альгамбри для побудови сакрального образу правителя.

Епіграфіка: в усьому комплексі зустрічається понад 10 000 написів, серед яких переважають панегірики еміру, цитати з Корану та гасло династії: «Wa lā ghālība illa Llāh» (І немає переможця, крім Аллаха).²² Це гасло нанесене, зокрема, на фризах залу Абенсерахів, у Лев'ячому дворі, над порталами Зали Справедливості. Такі повторення були частиною психологічної політики — вписували релігійне схвалення у саму тканину палацу.

²¹ *La Alhambra de Granada* // *Alhambra.org*

²² Mol, Eva van der; Kolen, Jan. *Al-Hamat: Analysing Materiality of the Alhambra to Elucidate the Nasrid Dynasty's Power in the Emirate of Granada* // *Antiquity*. – Vol. 97, Issue 394, 2023.

Симетрія, куполи, світло: Зала Двох Сестер (Sala de las Dos Hermanas) зі своїм мукарнасним (сталактитовим) куполом, що символізує небесну сферу, пронизана метафізичним сенсом. Симетричні візерунки з гіпсової ліпнини навіювали думку про впорядкований Всесвіт, у центрі якого — емір як гарант космічного порядку.²³

Ісламська космологія: планування дворів, зокрема Двору Миртів (Patio de los Arrayanes), засноване на уявленні про водне джерело як вісь світу (salsabil). Це задовувало образ еміра як охоронця божественного порядку.

Кожен новий емір залишав по собі архітектурний слід — не лише як функціональну перебудову, а як акт символічної присутності в історії династії.

Мухаммад V (правління 1354–1359, 1362–1391) залишив найбільший архітектурний спадок: саме при ньому були зведені Лев'ячий палац, Зала Суду (Sala de la Justicia), реконструйовано Залу Двох Сестер. Ці зміни мали не лише естетичну, а й політичну мету — продемонструвати повернення до стабільності після перевороту.

Інскрипції з іменами еміра зустрічаються на карнизах, порталних арках, стінах. Їх функція — зберігати пам'ять про правителя як благочестивого, щедрого, справедливого.

Альгамбра таким чином виступала не лише як резиденція, а як династичний літопис, висічений у гіпсі, дереві, камені.

²³ *The Amazing Architecture of Spain's Alhambra* // ThoughtCo.

Навіть для тих, хто ніколи не входив у сам палац, Альгамбра була постійним нагадуванням про владу династії.

Домінантне розташування на пагорбі Сабіка, видимість із будь-якої точки міста створювали образ «горішнього двору» — сакралізованого, недосяжного.

Свята і церемонії, що проводились у садах Генераліфе або у палацових дворах, відкривали резиденцію для обраних верств суспільства, закріплюючи у свідомості її значення як центру легітимності.

Архітектурна мова пишноти (резьба, поліхромія, кахлі, дерев'яні стелі з тарсійною інкрустацією) була доступна для споглядання навіть під час офіційних звернень, аудієнцій і свят — вона працювала як форма політичного мовлення.

Не менш важливою була роль Альгамбри як простору формування майбутніх еміра та придворної еліти:

1. У палаці зростали спадкоємці, залучені до ритуалів, церемоній, прийомів з юного віку. Це створювало відчуття безперервності влади.
2. Бібліотеки, поети при дворі, освітні зали свідчать про те, що Альгамбра була не лише адміністративною резиденцією, а й осередком інтелектуальної підготовки нової еліти.²⁴

Альгамбра не просто відображала владу — вона її створювала. Вона була інструментом репрезентації, легітимації, безперервності й пам'яті династії Насридів, архітектурним ядром ідеології емірату.

²⁴ *The Ornament of the World: How Muslims, Jews, and Christians Created a Culture of Tolerance in Medieval Spain* // Menocal, María Rosa. – Little, Brown and Company, 2002.

2.4. Порівняльний аналіз Альгамбри з іншими палацовими комплексами ісламського світу

Альгамбра у Гранадському еміраті, попри свій регіональний характер, демонструє універсальні риси мусульманської палацової архітектури, притаманні Близькому Сходу, Північній Африці та Аль-Андалусу. Порівняння з іншими палацовими ансамблями дозволяє не лише виявити особливості архітектурного мислення Насридів, а й краще зрозуміти, як у різних культурно-географічних контекстах формувалася просторово-символічна модель влади.

Першим очевидним прикладом для порівняння є комплекс Алькасар у Севільї, побудований ще за часів династії Альмохадів, а згодом адаптований християнськими королями Кастилії. У палацових приміщеннях Алькасара, особливо в залах Мудехарського палацу Педро I, відчутний безпосередній вплив Альгамбри — як у декорі, так і в організації внутрішніх дворів. Проте, на відміну від Альгамбри, де символіка зосереджена довкола ісламської легітимності влади, у Севільї відбувається накладення християнської ідеології на мусульманську архітектурну форму.²⁵

Мамлюцька архітектура Каїра XIII–XIV століть, як-от комплекс султана аль-Насіра Мухаммада у Цитаделі, також відзначається поєднанням оборонної та репрезентативної функцій. Спільними рисами з Альгамброю є внутрішні двори з фонтанами, епіграфіка, сакралізоване зонування простору. Проте палаци мамлюків акцентували на вертикальності й монументальності, тоді як Альгамбра орієнтується на горизонтальне розгортання простору та гармонійне поєднання архітектури з ландшафтом.²⁶

²⁵ *The Alhambra (Alhambra Palace Spain)* // Khan Academy

У Марокко, зокрема в Фесі чи Марракеші, палацові комплекси (наприклад, Ель-Баді, хоч і пізнішого часу) тяжіли до більш замкнених і суворих форм. Магрибські резиденції рідко досягали тієї художньої витонченості, що спостерігається в Альгамбрі. У той час як марокканські правителі будували здебільшого утилітарні та військові укріплення, Насріди вклали в Альгамбру концепцію «владної краси» — коли естетика ставала частиною легітимації.²⁷

На відміну від центрів ісламського Сходу, які постійно перебували під впливом перських, турецьких або монгольських архітектурних моделей, Гранадський емірат через свою географічну ізоляцію виробив унікальний синтез андалуської, магрибської та місцевої традиції. Альгамбра поєднує легкість структур, витонченість арабесок і функціональну логіку, уникаючи зайвої монументальності. Її «невидима» влада — в деталях, симетрії, візуальному ритмі.²⁸

Порівняння Альгамбри з палацовими комплексами інших ісламських центрів доводить її особливу позицію: з одного боку, вона вписується у загальні рамки ісламської монархічної архітектури; з іншого — демонструє високий ступінь оригінальності, що дозволяє розглядати її не лише як локальний, а як універсальний політико-культурний феномен. Саме завдяки цьому вона стала втіленням ідеї влади Насридів у формі, яка залишалася зрозумілою як підданам, так і іноземним посланцям.

²⁶ Wolf, K. B. "‘Convivencia’ in Medieval Spain: A Brief History of an Idea" // *Religion Compass*. – 2009, Vol. 3 (1)

²⁷ *Alhambra, Generalife and Albayzín, Granada* // UNESCO World Heritage Centre.

²⁸ Fábregas García, Adela. *Nasrids of Granada* // Oxford Bibliographies, 2024.

РОЗДІЛ 3 СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР АЛЬГАМБРИ

3.1. Соціальні групи, присутні в Альгамбрі

Альгамбра не була просто палацом або адміністративною будівлею — це був організм держави в мініатюрі, у межах якого співіснували всі ключові соціальні верстви Гранадського емірату.²⁹ Вона поєднувала політичну верхівку, адміністративну машину, військову силу, ремісничу базу, обслугову та навіть представників інших віросповідань. Кожна група мала чітко визначені функції та місце у складній ієрархії палацового життя.

На вершині соціальної структури перебував емір — носій як політичної, так і сакральної влади. Його постійне перебування в Альгамбрі перетворювало комплекс на центр ухвалення рішень, символ монархії та джерело династичної легітимності.

Резиденція еміра знаходилась у Палаці Комарес, з особистими покоями, внутрішніми садами та окремими проходами до Зали Послів.

Гарем був відокремленою, строго охоронюваною зоною, доступ до якої мали лише жінки еміра, діти та наближені служниці. Його структура була пов'язана з поняттям «хіджаб» — фізичної та символічної захищеності.

Присутність родини еміра в серці Альгамбри підсилювала уявлення про владу як спадкову, законну, постійну.

²⁹ Mol, Eva van der; Kolen, Jan. *Al-Hamat: Analysing Materiality of the Alhambra to Elucidate the Nasrid Dynasty's Power in the Emirate of Granada // Antiquity*. – Vol. 97, Issue 394, 2023.

Придворна аристократія формувала вузьке коло осіб, які мали політичний вплив і виконували функції радників, намісників, командувачів армії або амірів провінцій.

Вони жили в окремих палацових приміщеннях поблизу резиденції еміра — ймовірно, в комплексах довкола Мехуар та в зоні перед Алькасабою.

Їхнє становище залежало від лояльності до правлячої династії та участі у ключових політичних подіях (наприклад, в заколотах або переговорах із Кастилією).

В окремих випадках представники знаті отримували поетичну чи епіграфічну згадку на стінах Альгамбри — як жест вдячності або політичного підкріплення.

Адміністративний апарат емірату був зосереджений безпосередньо в межах палацу — для оперативного управління державою.

Візирі (wuzarā') здійснювали загальне керівництво справами держави, координували податкову, юридичну, військову та зовнішньополітичну сфери.

Писарі (kuttāb) відповідали за складання офіційних актів, переклад листів, оформлення дипломатичної кореспонденції. Їхні письмові зразки прикрашалися каліграфією, а багато з них дублювались у кам'яних або гіпсових написах на стінах залів.³⁰

Секретарі, бухгалтери, інтенданти займалися збором податків, обліком ресурсів, розподілом провіанту, керуванням палацовим господарством.

³⁰ *Alhambra, Generalife and Albayzín, Granada* // UNESCO World Heritage Centre

Ці чиновники працювали в Мехуар — частині палацу, яка слугувала неофіційним адміністративним ядром.

Алькасаба, фортифікаційна частина Альгамбри, служила місцем розташування гарнізону, що забезпечував безпеку палацу.

Елітна гвардія еміра (ḥaras) оберігала правителя, супроводжувала його на церемоніях та брала участь у демонстрації сили під час прийомів.

Командири частин мали доступ до палацу і брали участь у засіданнях ради під час загострення воєнної ситуації.

Сторожі та дозорні патрулювали башти Алькасаби (зокрема, Torre de la Vela), контролювали вхід до комплексу через головні брами (наприклад, Puerta de la Justicia).

Військова присутність в Альгамбрі була інструментом не лише захисту, а й політичного впливу — особливо під час нестабільності.³¹

Без великої кількості обслуги палацове життя було б неможливим:

1. Кухарі, постачальники, садівники, які відповідали за функціонування водних систем, фонтанів і садів Генераліфе.

2. Ремісники — теслярі, керамісти, гіпсокарвники, майстри з різьблення по дереву — постійно працювали над ремонтом, прикрасами, оновленням оздоблення залів.

³¹ *Alhambra – Architecture Planning and Preservation* // Oxford Bibliographies.

3. Придворні художники, каліграфи — створювали декоративні панелі, оновлювали візерунки та вірші в інтер'єрах. Їхня робота визначала обличчя Альгамбри як мистецького центру.

Частина з них мешкала в межах палацового господарства або у підніжжя пагорба Сабіка, утворюючи стабільну, спадкову професійну спільноту.

Хоча офіційно неповноправні, християни й особливо євреї були частиною палацового життя.

Ювеліри, лікарі, аптекарі, астрономи нерідко мали немусульманське походження. Відомо, що при дворі Насрідів діяли лікарі-євреї, які лікували еміра та його родину.

Податкові радники та торговельні посередники, зокрема євреї, були незамінні у контактів із західноєвропейськими купцями.

Хоча вони не мали доступу до святих зон (як мечеть палацу), їхні професійні послуги визнавались критично важливими для стабільного функціонування палацу.

Альгамбра була не лише архітектурним комплексом, а соціальним простором, у якому взаємодіяли всі верстви гранадського суспільства.³² Ієрархія палацу відображала ієрархію держави — з тією лише різницею, що тут вона ставала фізичною, видимою і ритуалізованою.

³² *La Alhambra de Granada // Alhambra.org.*

3.2. Жіночий простір і роль жінок у палацовому житті Альгамбри

У структурі двору Насрідів жінки займали особливе місце. Попри те, що ісламська середньовічна культура передбачала обмежений публічний простір для жінок, у межах палацового комплексу Альгамбри вони були не лише членами родини правителя, а й важливими фігурами у формуванні династичної тяглості, придворної культури та внутрішньої політики. Архітектура, просторове планування та ритуали чітко окреслювали роль жінок у соціальній ієрархії емірату.

Жінки еміра — дружини, наложниці, матері, сестри — проживали в окремій, архітектурно ізольованій частині палацу. Їхнє розташування залишалось прихованим від зовнішнього світу: квартали гарему не мали вільного доступу з представницьких зон. Це було частиною механізму охорони честі родини, відповідно до норм шаріату та придворного етикету.

Гарем складався з кількох залів, приватних покоїв, внутрішніх двориків із садами та фонтанами. Умови проживання тут були вишуканими, з орнаментованими стінами, дерев'яними стелями, мозаїками й вікнами з решітками, що дозволяли спостерігати за зовнішнім світом, залишаючись невидимими. Найімовірніше, частина Двору левів із прилеглими приміщеннями виконувала саме жіночу функцію — у XIV ст. він набув форми замкненого, камерного простору.

У середньовічному ісламському світі жінки не володіли політичними посадами, однак виконували ключову роль у продовженні роду. Матері спадкоємців користувалися значною повагою — особливо якщо вони належали до знатних родин або були колишніми наложницями, які піднесли до статусу

«умм валад». Деякі з них мали вплив на політику через своїх синів чи через інтриги при дворі.

У деяких випадках літописи згадують про спроби участі жінок у внутрішній боротьбі за владу або у змові проти еміра — ці епізоди хоч і рідкісні, але свідчать про важливість їхнього становища у династичній структурі.

Жінки з гарему отримували освіту — насамперед у галузі релігії, поезії, каліграфії, музики. Усе це було частиною дворянської культури, яка підтримувалась у палаці. Відомо про існування придворних музиканток, поетес, наставниць для молодших жінок. Гарем був простором культури, де формувалась жіноча ідентичність еліти Гранадського емірату.

Побут жінок, хоч і не висвітлений у письмових джерелах у деталях, можна реконструювати за аналогією з іншими мусульманськими дворами: розподіл функцій між старшими та молодшими, наявність служниць, обмежений, але високоякісний доступ до медицини та гігієни, участь у внутрішніх ритуалах двору.

Присутність жінок у палаці відбивалася й у символічному наповненні простору: в декоративних візерунках, формах арок, структурах фонтанів. Деякі дослідники вбачають у пишній декорації Двору левів не лише демонстрацію політичної влади, а й спробу створити ідеалізований простір гармонії й краси, у якому жінка — не тільки об'єкт охорони, а й джерело витонченості, стилю та безперервності династії.

Таким чином, жіночий простір в Альгамбрі був одночасно прихованим і ключовим: він не брав участі у відкритому політичному житті, але забезпечував тяглість, культурне багатство та внутрішню стійкість династії Насрідів. У цьому

сенсі гарем був не лише частиною палацу, а складовою політичного механізму емірату.

3.3. Повсякденне життя при дворі Альгамбри

Щоденне життя у стінах Альгамбри являло собою складну систему ритуалів, обов'язків, соціальної взаємодії та просторової організації. На відміну від європейських замків того ж періоду, палац Насрідів не був лише оборонною фортецею чи помешканням. Він функціонував як багаторівнева структура — простір релігії, політики, мистецтва, побуту і придворної церемоніальності. Це життя було глибоко регламентованим і пронизаним символікою, а кожна деталь інтер'єру та кожна звичка мешканців була частиною ширшої системи влади й культури.

День правителя починався відповідно до канонів ісламу — з ранкової молитви (фаджр), яку, ймовірно, проводили в палацовій мечеті. Після цього починалося приймання радників, візирів, послів або представників провінцій.

Перші години ранку проходили у Залі золотої кімнати (Cuarto Dorado) або Мехуар — місці, де емір міг особисто розглядати скарги, підписувати документи, видавати накази. Це був ритуал справедливого правління, підкріплений присутністю вартових, каліграфічними написами на стінах та навмисно піднесеною архітектурою.

Простір ретельно контролювався: доступ до еміра відбувався через систему вузьких переходів і внутрішніх дворів, які мали як практичне (охорона), так і психологічне (підкреслення статусу) значення.

Життя в палаці було чітко розподілене за годинах та функціях:

1. Опівдні — час для аудієнцій, дипломатичних зустрічей, судових засідань. Прийоми часто відбувались у Залі Послів (Salón de Embajadores), де просторовий масштаб і декор створювали атмосферу величі.
2. У другій половині дня — придворні могли мати приватний доступ до еміра, обговорювались справи, проводились збори інтелектуалів або поетів.
3. Ввечері — проводились родинні зібрання, святкування, мистецькі вечори, читання Корану. Частина подій проходила в дворі Миртів або у Салі Абенсерахів, де звучала поезія, музика, де ставились інсценізації та декламувались панегірики.

Харчування в Альгамбрі мало як побутовий, так і політичний вимір:

1. Придворна кухня забезпечувала складне меню: страви з баранини, курки, рису, мигдалю, меду, спецій (кориця, гвоздика, мускат), свіжі фрукти, фініки. Поширеним був кисломолочний напій лебан.
2. У їдальнях слугували декоративні кахлі (зокрема в Залі Двох Сестер), стіни яких прикрашали написи про щедрість, благо і справедливість.
3. Прийоми для іноземних гостей супроводжувались церемонією розміщення, суворим дотриманням етикету та подачею делікатесів як символу щедрості.

Велика увага приділялась особистій чистоті — відповідно до ісламських приписів. В Альгамбрі існували внутрішні водопровідні системи, лазні (хамами), а вода мала постійний кругообіг через канали, резервуари та фонтани.

Залишки купалень збереглись біля входу до палацу — ймовірно, ними користувались як еміри, так і вельможі.

Тиша, відокремленість і контроль за рухом людей в Альгамбрі були не просто зручністю, а частиною концепції «сакрального віддалення» правителя — простір мав звучати мовою води, вітру, але не натовпу.

Повсякденність Альгамбри була пронизана поезією, каліграфією, музикою та ароматами. Не випадково на стінах більшості залів палацу вмонтовані вірші — часто написані придворними поетами за життя правлячого еміра.

У Дворі Левів на аркадах збереглися понад тридцять віршованих написів, які не просто прикрашають стіни, а перетворюють простір на живу книгу — її читають, перебуваючи в русі.

Поезія мала практичну функцію — вона прославляла династію, водночас інтегруючи мистецтво в повсякденне життя придворних.

Життя в Альгамбрі включало безліч циклічних подій: релігійні свята, дні народження еміра, весілля, військові перемоги, зустрічі послів.

У такі дні палац прикрашали килимами, банерами, штучними конструкціями з дерева або тканини.

Публічні виступи музикантів, поетів, жонглерів або фокусників супроводжувались виставами для вищого прошарку суспільства.

Деякі церемонії проводились у нічний час — освітлення досягалося за допомогою масляних ламп або смолоскипів, які відбивались у воді фонтанів і створювали ефект «живої архітектури».

Щоденність Альгамбри не була звичайною рутинною — це була система, де побут, ритуал, простір і символіка об'єднувались у складну форму культурного життя, що одночасно підтримувала і репрезентувала владу Насрідів. Вона слугувала не лише потребам мешканців, а й працювала як інструмент стабільності, враження і контролю.

3.4. Освіта, культура та придворне інтелектуальне життя в Альгамбрі

Поряд із політично-адміністративною функцією, Альгамбра виступала також осередком інтенсивного культурного, освітнього та інтелектуального життя, що формувало ідеологічне підґрунтя існування Гранадського емірату. У межах палацового комплексу відбувався синтез знання, мистецтва та релігії, який забезпечував не лише внутрішню легітимацію влади Насрідів, а й демонстрував культурну автономію та цивілізаційний потенціал емірату в умовах постійного зовнішнього тиску.

Системна підтримка освіти та науки була елементом довготривалої політики династії. Інтелектуальні практики розглядалися як засіб консолідації правлячої еліти, виховання лояльного апарату управління, а також як інструмент внутрішнього та зовнішнього самоствердження. У цьому контексті Альгамбра виконувала роль своєрідної академічної та культурної лабораторії, де вироблялися норми політичного дискурсу, формувалась придворна етика й закладались інтелектуальні основи функціонування держави.

Освітні практики охоплювали широке коло дисциплін, орієнтованих на формування компетентного правителя. Майбутні еміри з раннього віку отримували комплексну підготовку: обов'язковим було вивчення Корану

напам'ять, оволодіння класичною арабською граматиною, логікою, стилістикою, а також основами красномовства (балаґа) та правової аргументації. Знання шаріату (фікх) не обмежувалось теоретичними аспектами, а безпосередньо пов'язувалось із повсякденною адміністративною практикою. Окремий блок складали історичні дисципліни — біографії пророка Мухаммада, аннали великих династій ісламського Сходу, а також опис битв, династичних криз і моделей владарювання. Таким чином, освіта майбутніх правителів була інтегрована у більш широку систему знання про владу, її межі, легітимність і зобов'язання.

Ключову роль у цьому процесі відігравав муаллім аль-малік — наставник при дворі, який не лише викладав дисципліни, а й формував світогляд спадкоємця. Часто ця посада поєднувалася з функціями радника або чиновника високого рангу. Відомо, що низка еміралів особисто займалися літературною діяльністю: писали вірші, трактати з теології, вели листування з вченими Марокко та Близького Сходу, що підкреслювало їхню особисту компетентність і зміцнювало образ просвітленого правителя.

Поезія, безсумнівно, займала центральне місце в придворному житті. Вірші не лише декламувалися на прийомах, а й ставали невід'ємною частиною архітектурного простору палацу. Структура палацових залів і дворів була створена так, щоб сприяти рецитації, відлунню голосу, інтеракції з водними поверхнями та світлом, підсилюючи естетичне й емоційне враження. Епіграфіка Альгамбри стала своєрідним маніфестом культурної ідентичності — поетичні тексти, викарбувані на стінах, підкреслювали сакральність влади, гармонію Всесвіту та значущість правителя як обраного і справедливого.

Репертуар поетів включав широке коло жанрів: урочисті касиди, присвячені емірам і великим подіям; панегірики на честь архітектурних звершень; релігійні тексти з елементами містицизму; ліричні газелі, де мотиви

кохання та краси поєднувалися з метафізичними алюзіями. У придворному середовищі активно функціонувала традиція колективного авторства та поетичних змагань. Вірші Ібн аль-Хатіба та Ібн Замрака не лише прикрашали стіни Залу Послів чи Лев'ячого двору, а й фіксували офіційний політичний наратив епохи.

Крім поетів, важливу функцію виконували історики, літописці та секретарі. Їхня праця не обмежувалась фіксацією подій — вони конструювали офіційну пам'ять династії, створювали легітимаційні наративи, обґрунтовували політичні рішення. Частина текстів мала форму універсальних хронік, частина — дидактичних трактатів, що пояснювали моральну та правову природу влади. З огляду на це, Альгамбра не лише зберігала архіви, а й була простором виробництва політичного знання.

Особливу вагу придворній культурі надавали прикладні науки.

Серед персоналу палацу були астрономи, що розраховували календар, фіксували фази місяця, орієнтували мечеті. Медики, часто єврейського або магрибського походження, забезпечували медичне обслуговування еліти. Інженери та архітектори займалися не лише проектуванням палаців, а й розробкою водогонів, іригаційних систем, вентиляції. Також функціонували перекладачі, які дозволяли вести дипломатичну кореспонденцію та збирати інформацію про зовнішній світ.

Усе це дає підстави говорити про існування в межах Альгамбри своєрідної освітньо-інтелектуальної екосистеми, яка не лише відображала, а й формувала суть правління Насрідів. Це був не академічний заклад у вузькому сенсі, а структурований простір культури, де політика, знання і мистецтво перебували в

постійному діалозі. Альгамбра не лише символізувала, а й втілювала інтелектуальний фундамент державності.

3.5. Релігійне життя в Альгамбрі: обрядовість, простір і символіка

Релігія відігравала ключову роль у функціонуванні Гранадського емірату, формуючи не лише вірування підданих, а й засади політичної легітимації Насридів. Альгамбра — як серце держави — була також осередком релігійного життя, де іслам пронизував архітектуру, ритуали, написані тексти, щоденну діяльність правителя та його оточення.³³ Простір палацу був ретельно організований згідно з релігійними нормами, а всі ключові політичні процеси супроводжувалися сакральною формою.

У центрі комплексу розташовувалась мечеть Альгамбри, що слугувала місцем щоденної молитви для еміра, його родини та вищих чиновників. Вона включала: • молитовну залу, зорієнтовану на Мекку; • міхраб (нішу для імама), оздоблену вишуканою арабескою; • малий мінарет, із якого закликали до молитви.

Роль імама виконував спеціально призначений богослов, якого обирав сам емір. Часто це була особа з впливової релігійної родини або авторитетний учений з Магрибу.

Дотримання п'яти щоденних молитв, публічне учасня еміра у п'ятничному джума-намазі, святкування Рамадану та Курбан-байраму були важливими

³³ Wolf, K. B. “'Convivencia' in Medieval Spain: A Brief History of an Idea” // Religion Compass. – 2009, Vol. 3 (1).

елементами легітимізації влади. Участь правителя у релігійному житті демонструвала його благочестя та служіння божественному порядку.

Релігійна присутність була не лише фізичною, а й візуальною. В Альгамбрі безліч символів віри: • Коранічні написи покривають стіни, арки, куполи — серед них сура «Аль-Мульк» про божественну владу, аят про справедливість, вірші на честь пророка Мухаммада. • Повторювані формули на зразок «В ім'я Аллаха, Милостивого, Милосердного» та «І немає переможця, крім Аллаха» виконували сакральну й ідеологічну функцію. • Геометричні орнаменти, що унеможливлювали зображення живих істот (заборонене в ісламі), символізували нескінченність, порядок, єдність Творця. • Вода як релігійний символ: численні фонтани, канали, резервуари мали не лише естетичне значення, а й служили для омовінь перед молитвою (вуду).

При дворі постійно перебували представники мусульманського духовництва: • імами, які проводили молитви; • улеми — ісламські вчені, що консультували правителя з релігійних і юридичних питань; • муфтії, які виносили фетви у складних правових ситуаціях; • мударіси — викладачі релігійних дисциплін для дітей династії.

Їхня присутність слугувала гарантією того, що управління державою відповідало нормам шаріату. Близькість до релігійних авторитетів додавала Насрідам морального авторитету у власному суспільстві та серед мусульманського світу Магрибу.

Життя Альгамбри було організоване відповідно до мусульманського календаря. Урочисті святкування, такі як:

1. Мавлід (день народження пророка);

2. Ід аль-Фітр (свято завершення Рамадану);
3. Ід аль-Адха (свято жертвоприношення);

Супроводжувались офіційними прийомами, милостинею для бідних, віршами придворних поетів і публічним зверненням еміра до народу.

Свята також ставали нагодою для демонстрації могутності та щедрості династії: роздавалися дари, відпускалися податки, організовувались вистави, що зміцнювало зв'язок між владою і народом через релігійний контекст.

Таким чином, релігія в Альгамбрі не була відокремленою сферою життя, а складовою політичного, культурного й просторового устрою. Через архітектуру, обряди та присутність духовенства сакральне пронизувало кожен рівень функціонування емірату, підсилюючи владу Насрідів і забезпечуючи легітимність у поглядах підданих та зовнішнього світу.

Висновки

Проведене дослідження дало змогу всебічно проаналізувати роль Альгамбри в політичному та соціальному житті Гранадського емірату впродовж XIII–XIV століть. Розкриття кожного з п'яти завдань, визначених на початку роботи, засвідчує складність і багатогранність функціонування цього палацового комплексу в контексті існування останньої мусульманської держави на Піренейському півострові.

У ході аналізу історичних передумов становлення емірату встановлено, що його утворення було безпосереднім наслідком занепаду Альмохадського

халіфату, зміни політичної конфігурації Південної Іберії та зростання військово-політичного тиску з боку християнських монархій. Заснування Гранадського емірату у 1238 році на чолі з Мухаммадом I ібн Юсуфом стало реакцією на необхідність збереження мусульманської державності шляхом гнучкого пристосування до нової геополітичної ситуації. Особливістю цього процесу було поєднання військового опору з дипломатичним маневруванням, включаючи визнання васальної залежності від Кастилії, що дозволило емірату уникнути негайного поглинання християнськими королівствами.

Соціальна та адміністративна структура Гранадського емірату характеризувалася високим ступенем централізації, уособленням влади в особі еміра та функціонуванням розвиненої бюрократичної системи, що включала канцелярію (діван), податкові органи, суди та військове командування. Значну роль відігравала релігійна еліта — кадії, імами, улеми, що брали участь у формуванні правової та ідеологічної основи емірату. Соціальна ієрархія відображала поділ на військову аристократію, цивільних адміністраторів, ремісничі групи, купців та іноземні спільноти, які мали власні функції у забезпеченні економічної життєздатності держави.

Просторово-архітектурна організація Альгамбри репрезентувала чітко вибудовану систему символічного контролю над простором. Поділ на оборонну, адміністративну, сакральну та приватну зони засвідчував функціональне розмежування влади, сакральності й особистого життя династії. Архітектура комплексу — зокрема зали Мехуар, Комарес і Левів — була навмисне створена для підсилення враження могутності правителя, водночас дотримуючись естетичних канонів ісламської традиції. У плануванні об'єктів враховувались як ритуальні, так і політичні функції, що дозволяло використовувати архітектуру як засіб комунікації влади.

У процесі дослідження функцій Альгамбри як політичного та культурного центру було встановлено, що її значення виходило далеко за межі резиденції. Альгамбра виконувала функцію дипломатичного майданчика, арени для офіційних прийомів, простору для прийняття стратегічних рішень, а також місця зосередження елітної культури. Через ритуали, церемонії, організацію аудієнцій, багатство інтер'єру та контрольований доступ правитель комунікував з підданими, елітою та іноземними послами. Це дозволяло не лише демонструвати престиж династії, а й укорінювати легітимність її влади в очах суспільства.

Аналіз впливу Альгамбри на формування політичної ідентичності Насридів показав, що палацовий комплекс став інструментом не лише адміністративного, а й ідеологічного домінування. Через архітектурну символіку, написи з елементами релігійної риторики, візуальні образи влади та контроль над публічним простором династія створювала образ законної, обраної Богом влади. Сакральний простір мечетей, епіграфіка з цитатами з Корану та гербом династії («І немає переможця, окрім Бога») відігравали ключову роль у формуванні відчуття неперервності та легітимності династії в умовах постійної зовнішньої загрози.

Окремо слід наголосити на міждисциплінарному характері вивчення Альгамбри, яке об'єднує історичні, архітектурні, мистецтвознавчі та політичні аспекти. Дослідження засвідчує необхідність розглядати палацовий комплекс не лише як архітектурну пам'ятку, а як ключовий елемент політичного устрою, соціального контролю та культурної саморепрезентації.

Альгамбра у XIII–XIV століттях відігравала функцію централізованої резиденції, інструменту дипломатії, осередку елітної культури та засобу символічного впливу. У контексті існування Гранадського емірату як останньої мусульманської держави на Піренейському півострові, її роль була критичною

для збереження політичної автономії, легітимності правління та формування спільної ідентичності.

Окрім основних напрямків дослідження, було проаналізовано також низку аспектів, які дають змогу глибше зрозуміти функціонування Альгамбри в структурі емірату. Зокрема, дослідження соціального складу двору дозволило виявити складну внутрішню ієрархію, що охоплювала представників різних професійних, етнічних і релігійних спільнот. Присутність жінок, включно з членами династії, наложницями, служницями й іноді освіченими особами, засвідчувала роль жіночого простору як окремої, частково автономної, але структурно інтегрованої сфери палацового життя. Водночас архітектурна організація гарему й прилеглих приміщень підкреслювала соціальну ізоляцію й функціональну специфіку цього простору.

Повсякденне життя при дворі Альгамбри формувалося під впливом не лише політичної доцільності, але й усталених норм ісламської культури. Режим харчування, дозвілля, релігійні практики, щоденна логістика управління й обслуговування резиденції були детально регламентовані та підпорядковані загальній структурі двору. Така організація дозволяла забезпечити сталість функціонування палацу навіть в умовах зовнішніх загроз.

Окрема увага в дослідженні була приділена ролі культури, науки та освіти. У стінах Альгамбри діяли вчені, поети, астрономи, філософи, які не лише забезпечували еміру інтелектуальну підтримку, а й формували культурний імідж емірату як продовжувача традицій класичного ісламського світу. Придворні медресе, бібліотеки, інтелектуальні зібрання демонстрували активне культурне життя навіть у періоди політичної нестабільності. Така діяльність була важливою частиною легітимаційного наративу, що підкріплював владу Насридів як не лише політичну, але й духовно-культурну.

Релігійне життя в Альгамбрі також становило невід'ємну складову функціонування комплексу. Наявність палацової мечеті, сакральної топографії та епіграфічних панелей з релігійним змістом дозволяє стверджувати, що простір Альгамбри не лише служив для управління, а й репрезентував іслам як легітимну основу політичної влади. Цей аспект був особливо важливим у контексті конфесійного протистояння з християнськими державами, де сакральний простір слугував не лише місцем культу, а й політичним сигналом внутрішній і зовнішній аудиторії.

Також важливим є здійснений у роботі порівняльний аналіз Альгамбри з іншими палацовими комплексами ісламського світу. Зіставлення з архітектурними ансамблями Феса, Марракеша, Самарканда, Каїра дозволяє зробити висновок, що Альгамбра не була ізольованим явищем, а вписувалась у загальноісламську традицію репрезентації влади через архітектуру, хоча й адаптовану до умов Іберійського півострова. Водночас специфічна геополітична ситуація Гранадського емірату зумовила низку унікальних рис, як-от активна дипломатична функція палацу, поєднання оборонної та репрезентативної архітектури, використання культурних кодів як інструментів зовнішньої політики.

Загалом, Альгамбра постає як багаторівневий інструмент управління, в якому поєднувалися політичні, соціальні, культурні та сакральні функції. Її значення не обмежувалося фізичним простором, а охоплювало всю систему влади, легітимації, міжконфесійної взаємодії та збереження мусульманської державності в умовах загального наступу християнських королівств.

Подальший розвиток теми може ґрунтуватися на міждисциплінарних, довготривалих та порівняльних підходах, зокрема:

1. Дослідження трансформації функцій Альгамбри після падіння емірату у 1492 році: як змінювався статус палацу за часів католицьких монархів, імперії Габсбургів та в новітню епоху.
2. Аналіз рецепції Альгамбри в європейській культурі XIX–XX століть — як її сприймали мандрівники, романтики, археологи, художники, і як це вплинуло на уявлення про ісламське минуле Іспанії.
3. Порівняння сучасної політики збереження та музеєфікації Альгамбри з іншими ісламськими палацами, що перебувають у християнських країнах (наприклад, палац Топкапи у Туреччині чи залишки Зірида в Тунісі).
4. Вивчення ролі Альгамбри в іспанському національному наративі XX–XXI століть: як її образ використовувався в культурній політиці, освіті, туризмі та формуванні «многоетнічної» спадщини.
5. Інтеграція археологічних, цифрових та епіграфічних методів у вивчення матеріальної та текстової спадщини Альгамбри з метою створення повної візуально-документальної карти комплексу.

Джерела

Книги

Один автор:

1. **Catlos, Brian A.** *Kingdoms of Faith: A New History of Islamic Spain*. New York: Basic Books, 2018.
2. **Fábregas García, Adela.** *Nasrids of Granada*. Oxford Bibliographies, 2024.
3. **Harvey, L. P.** *Islamic Spain, 1250 to 1500*. University of Chicago Press, 1990.
4. **Fernández-Puertas, Antonio.** *The Alhambra*. Saqi Books, 1997.

5. **Irwin, Robert.** *The Alhambra*. Harvard University Press, 2004.
6. **Bennison, Amira K.** *The Great Caliphs: The Golden Age of the 'Abbasid Empire*. Yale University Press, 2009.
7. **Menocal, María Rosa.** *The Ornament of the World: How Muslims, Jews, and Christians Created a Culture of Tolerance in Medieval Spain*. Little, Brown and Company, 2002.

Статті в періодичних виданнях

1. **Dickie, James.** *The Islamic Garden in Spain*. *Islamic Studies*, vol. 9, no. 3, 1970, pp. 185–211.
2. **Denny W. B.** “Alhambra” // *The Oxford Encyclopedia of the Islamic World*.
3. **Wolf K. B.** “‘Convivencia’ in Medieval Spain: A Brief History of an Idea” // *Religion Compass*. – 2009, Vol. 3 (1)
4. Mol, Eva van der; Kolen, Jan. *Al-Hamat: Analysing Materiality of the Alhambra to Elucidate the Nasrid Dynasty’s Power in the Emirate of Granada* // *Antiquity*. – Vol. 97, Issue 394, 2023.
5. *The Alhambra: Transformation and Change through Architectural Ceramics* // *Arts (MDPI)*. – 2018. – Vol. 7, No. 4. – Article 79.
6. *International Trade and Commerce, 1000–1500* // *An Economic History of the Iberian Peninsula, 700–2000*. – Cambridge University Press, 2024.

Електронні ресурси

1. **Alhambra, Generalife and Albayzín, Granada** // UNESCO World Heritage Centre. – URL: <https://whc.unesco.org/en/list/314>
2. **La Alhambra de Granada** // Alhambra.org. URL: <https://www.alhambra.org/en/alhambra-history.html>
3. **Alhambra** // Britannica. – URL: <https://www.britannica.com/topic/Alhambra>

4. The alhóndigas of Granada // El Legado Andalusí. – URL:
<https://www.legadoandalusi.es/magazine/the-alhondigas-of-granada/?lang=en>
5. *The Amazing Architecture of Spain's Alhambra* // ThoughtCo. – URL:
<https://www.thoughtco.com/alhambra-in-spain-architecture-and-history-178226>
6. *Alhambra – Architecture Planning and Preservation* // Oxford
Bibliographies. – URL:
<https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780195389661/obo-9780195389661-0313.xml>
7. *The Alhambra (Alhambra Palace Spain)* // Khan Academy. – URL:
<https://www.khanacademy.org/humanities/medieval-world/islamic-world/a/the-alhambr>